

Kurs absolutně ničím nepřispěl k zlepšení jejich studijních návyků ani k vylepšení prospěchu. Jak potom tedy studenti ospravedlnili zbytečně ztracený čas a úsilí? O tři týdny později byli požádáni, aby si co možná nej přesněji vzpomněli na hodnocení svých studijních schopností, které si sami na počátku experimentu přidělili. Nyní si je však mylně pamatovali jako mnohem horší, než na začátku prohlašovali. To jim umožnilo věřit, že se zlepšili, třebaže u nich k žádnému zdokonalení nedošlo. O šest měsíců později dostali další otázku: tentokrát si měli vzpomenout, s jakými známky tento experimentální kurs absolvovali. I tady si hodnocení svých schopností pamatovali nepřesně, protože byli přesvědčeni, že v něm dosáhli mnohem lepších výsledků, než tomu ve skutečnosti bylo. Studenti, kteří figurovali jenom na seznamu čekatelů na účast v programu ke zdokonalení studijních schopností, a proto mu nemuseli věnovat žádný čas, úsilí a energii, nepocitovali žádnou kognitivní disonanci, a tudíž také nepotřebovali nic ospravedlňovat. Nemuseli si tedy nijak upravovat vzpomínky k lepšímu a pamatovali si své schopnosti a studijní výsledky přesněji.¹²

Conway a Ross napsali, že prostřednictvím tohoto deformování vzpomínek, které má za cíl upravit je tak, aby vyzněly v náš prospěch, „člověk dostává to, co chce, úpravou toho, co má.“ Pokud jde o delší časový cyklus, dělá mnoho z nás přesně toto. Pamatujeme si mylně, že jsme měli velmi těžký život, i když to tak zlé ve skutečnosti nebylo. Díky tomu se nám ale zdá, že jsme se mnohem více vypracovali a můžeme proto nyní mít ze sebe lepší pocit.¹³ Všichni samozřejmě dospíváme a zrajeme, obecně ale ne tak moc, jak si myslíme. Podjatost naší paměti vysvětluje, proč si každý z nás myslí, že on sám prodělal velkou změnu k lepšímu, zatímco naši přátelé, nepřátelé a blízcí se nám jeví jako stále stejní nezměnění lidé. Na třídním srazu uvidíme Harryho a on nám popisuje, jak moc vyžrál a zmoudřel od maturity. My příkyvujeme a v duchu si ale říkáme: „Ten Harry se vůbec nezměnil, jen je trochu tlustější a plešatější.“

Sebeospravedlňující mechanismus paměti by byl jen dalším okouzlujícím a často fascinujícím aspektem lidské povahy, nebýt skutečnosti, že při žití našich životů, rozhodování o ostatních lidech, formování životní filozofie a vyprávění životních příběhů vycházíme ze vzpomínek,

kteřé jsou sice často pravdivé, ale stejně často naprosto chybné. Je už samo o sobě frustrující, že si nepamatujeme některé věci, které se staly. Je ale děšivé, když si pamatujeme události, k nimž nikdy nedošlo. Mnohé z našich pomýlených vzpomínek jsou neškodné a na úrovni otázky, kdo nám tedy vlastně četl *Úžasné O*. Někdý mají však mnohem hlubší dopad a zasahují nejen nás, ale i naše rodiny, naše přátele a společnost jako celek.

Pravdivé příběhy falešných vzpomínek

V roce 1995 vydal v Německu Benjamin Wilkomirski knihu *Bruchstücke: Aus Einer Kindheit 1939–1948* (Fragmenty: Jedno dětství v letech 1939–1948), ve které vzpomíná na děšivé věci, jež prožil jako malý v koncentračních táborech Majdanek a Birkenau. Vylíčil v ní nacistická zvěřstva z pohledu dítěte, které nakonec přežije a dostane se do Švýcarska. Tento přístup mu vynesl nesmírné uznání u kritiků a recenzenti Wilkomirského přirovnávali k Primo Levimu a Anně Frankové. List *The New York Times* označil jeho knihu za „fascinující“, noviny *The Los Angeles Times* ji charakterizovaly jako: „Klasické vylíčení holokaustu z pera člověka, jenž ho na vlastní kůži zažil.“ Ve Spojených státech dostal Wilkomirski v roce 1996 Národní cenu za židovskou knihu a Americká ortopsychiatrická společnost mu udělila svou Haymanovu cenu za bádání v oblasti holokaustu a genocidy. V Británii *Fragmenty* získaly Čtvrtletní židovskou literární cenu a ve Francii Prix Mémoire de la Shoah. Muzeum holokaustu ve Washingtonu poslalo Wilkomirského na cestu po šesti amerických městech, na níž pro ně měl získávat dary a příspěvky.

Pak vyšlo najevo, že Wilkomirského kniha je od začátku do konce jednou obrovskou fabulací. Benjamin Wilkomirski se ve skutečnosti jmenoval Bruno Grosjean, nebyl Žid a neměl ani žádné židovské předky. Tento švýcarský hudebník se narodil v roce 1941 jako nemanželské dítě ženě jménem Yvonne Grosjeanová a o několik let později ho adoptovali bezdětní švýcarští manželé Dössekkerovi. Wilkomirski-Grosjean nikdy nevčkročil do žádného koncentračního tábora. Svůj příběh sestavil ze scén,

které viděl ve filmech nebo četl v knihách o historii druhé světové války či v surrealistickém románu *Nabarvené ptáče* od Jerzyho Kosińskiego, v němž je líčen osud jednoho židovského chlapce, který během holokaustu zažívá brutální zacházení.¹⁴ (Kosiński tvrdil, že tento román je autobiografický, později se však prokázalo, že také lže, což má v sobě určitou ironii.)

Nyní se přenesme ze Švýcarska do jednoho luxusního předměstí Bostonu, v němž žije Will Andrews. (Toto jméno mu dal psycholog, k němuž Andrews chodí.) Will je pohledný, řečný čtyřicátník, který žije ve šťastném manželství. Věří, že byl opakovaně unášen mimozemšťany a živě si vzpomíná, jak na něm tyto bytosti přinejmenším deset let prováděly lékařské, psychologické a sexuální experimenty. Tvrdí dokonce, že má se svou mimozemskou dohlížitelkou dvojčata, kluky, kterým je nyní osm let. Smutně prohlašuje, že je nikdy neuvidí, v jeho citovém životě prý ale hrají velkou roli. Říká, že ty únosy pro něj znamenaly děsivou a bolestnou zkušenost, celkově vzato je ale šťastný, že byl „vybrán“.¹⁵

Provinili se tito dva muži podvodem? Vymyslel si Bruno-Benjamin Grosjean-Dössekker-Wilkomirski svůj příběh, aby se stal světoznámým, a vykonstruoval si Willi Andrews vzpomínky na to, jak ho unášeli mimozemšťané, aby se dostal do *Show Oprah Winfreyové*? My tento názor nezastáváme a také si myslíme, že nelhali o nic víc než třeba dříve zmíněný moderátor Tom Brokaw. Znamená to potom, že tito muži trpí duševní chorobou? Vůbec ne. Vedli normální rozumný život, měli dobré zaměstnání i vztahy, platili složenky. Ve skutečnosti jsou jen reprezentanty tisíců a tisíců lidí, kteří si začnou najednou vzpomínat, že v dětství nebo dospělosti zažili hrozné utrpení, i když se později ukáže mimo veškerou pochybnost, že se jim nikdy nic takového nestalo. Psychologové, kteří zpovídali mnohé takové jednotlivce, uvádějí, že tito lidé netrpí ani schizofrenií ani jinými psychickými poruchami. Jejich mentální problémy, pokud vůbec nějaké mají, spadají do rámce obvyklých lidských problémů, jakými jsou deprese, úzkost, poruchy stravování, pocity osamělosti nebo existenciální anomie.

Wilkomirski a Andrews tedy nejsou blázni nebo podvodníci, ale mají falešné vzpomínky, jež jsou takové ze specifických, sebeospravedlňujících

důvodů. Jejich příběhy, navenek tak odlišné, spojují obecné psychologické a neurologické mechanismy, jež mohou vytvořit falešné vzpomínky, které jsou pak intenzivně vnímány jako reálné. Tyto vzpomínky nevznikají přes noc v nějakém oslepujícím osvětlení. Trvá to měsíce nebo dokonce roky, než se vytvoří. Stadia, od kterých se začnou vynořovat, nyní vědci v oboru psychologie již dobře znají.

Podle švýcarského historika Stefana Maechlera, který zpovídal Wilkomirského, jeho příbuzné, bývalou manželku a téměř každého, kdo byl nějak spojen s tímto příběhem, nemotivovala tohoto muže touha po osobním prospěchu ale sebepřesvědčování. Bruno Grosjean pracoval na své transformaci ve Wilkomirského téměř dvacet let. Sepsání *Fragmentů* bylo posledním krokem jeho metamorfózy v muže s novou identitou, nikoli prvním vykročením na cestě k realizaci vypočítavé lži. „Wilkomirski na videozáznamech, na nichž prezentuje svou knihu, a ve výpovědích účastníků těchto setkání, vyvolává dojem člověka, kterého vlastní příběh přivádí k euforii,“ napsal Maechler. „Opravdu se cítil mimořádně dobře v roli oběti poznamenané koncentračním táborem, protože v té se konečně našel.“¹⁶ Grosjeanovi jeho nové jméno a nová identita člověka, který přežil holocaust, daly silný pocit smyslu a životní náplně a spolu s tím i obdiv a podporu nesčetných lidí. Jak by jinak získal ceny a pozvánky, aby pronášel projevy před významnými lidmi? Jako druhoradý klarinetista určitě ne.

Bruno Grosjean alias Benjamin Wilkomirski strávil první čtyři roky života stěhováním z místa na místo. Matka ho vídala nepravidelně a nakonec se ho zbavila tím, že ho dala do dětského domova. Tam žil až do doby, kdy ho adoptovali Dössekkerovi. V dospělosti se Wilkomirski rozhodl, že příčinou jeho současných problémů jsou jeho dětská léta, a možná tomu tak bylo. Nicméně příliš obehnaný příběh chlapce, který se narodil matce samoživitelce, jež se o něj nemohla starat, a nakonec byl adoptován laskavým, ale neosobním manželským párem, zjevně nemohl být dostatečně dramatickým vysvětlením pro jeho osobní problémy. Co kdyby však nebyl adoptovaný, ale zachráněný z koncentračního tábora a po válce zaměněný v sirotčinci za jedno dítě jmenující se Bruno

Grosjean? „Proč bych jinak měl návaly panické hrůzy, či ten ošklivý hrbolek na temeni a jizvu na čele? Nebo noční můry, které mě bez ustání týrají, říkal si Wilkomirski,“ píše jeho životopisec.¹⁷

Proč jinak? Návaly hrůzy jsou normální reakcí u těch, kdo k nim mají sklon. Téměř každý z nás má na těle nějaké výrůstky nebo jizvy. Wilkomirského vlastní syn měl ve skutečnosti na hlavě stejný hrbolek na stejném místě, což naznačuje, že příčinou této záhady byla geneticky daná dispozice. Noční můry jsou u normální populace běžné a kupodivu neodrážejí nutně nějakou reálnou zkušenost. Mnozí traumatizovaní dospělí jedinci nebo děti netrpí nočními můrami, zatímco netraumatizovaní lidé ano.

Wilkomirského ale tato vysvětlení nezajímala. Při hledání smyslu života sestoupil z vrcholu své pyramidy k její patě v okamžiku, kdy se rozhodl hledat pravé důvody těchto symptomů v prvních čtyřech letech svého života. Zpočátku si nepamatoval žádné traumatizující zkušenosti z tohoto období. Navíc čím více byl posedlý snahou na něco si vzpomnout, tím nezřetelnější pro něj tyto první čtyři roky života byly. Pak začal číst knihy o holokaustu, včetně pamětí těch, kdo ho přežili. Náhle se identifikoval s Židy, na dveře si pověsil mezuzu a nosil Davidovu hvězdu. V osmatřiceti letech se setkal s Elicurem Bernsteinem, izraelským psychologem, který žil v Curychu a měl se stát jeho nejbližším přítelem a poradcem na cestách do jeho minulosti.

Wikomirski se honil za svými vzpomínkami a vydal se proto se skupinou přátel, mezi nimiž byli i Bernsteinovi, do Majdanku. Když tam přijeli, Wilkomirski plakal: „Tohle byl můj domov! Tady dávali děti do karantény!“ Jejich skupina se setkala s historiky v táborovém archivu, když se jich ale Wilkomirski zeptal na dětskou karanténu, vysmáli se mu. Malé děti rychle zemřely nebo byly zabity, nacisté pro ně v barácích lágru nezřídili žádnou školku, do které by je dávali, řekli Wilkomirskému. Ten však v té době již urazil příliš dlouhou cestu za hledáním své identity. Ani důkaz, že se mýlí, ho nemohl vrátit zpět. Situaci proto řešil tím, že redukoval svou disonanci odmítnutím tvrzení historiků. „Udělalí ze mne opravdu hlupáka. To nebylo vůbec pěkné,“ řekl Maechlerovi. „Od toho

okamžiku jsem věděl, že se mohu spoléhat více na svou paměť než na řeči takzvaných historiků, kteří ve svých výzkumech vždycky děti opomíjeli.“¹⁸

Wilkomirski v dalším kroku podstoupil terapii, která mu měla odpomoci od jeho nočních můr, ustrašení a návalů panické hrůzy. Našel si psycholožku Moniku Mattaovou, která při léčení svých pacientů vyházela z psychodynamických modelů. Mattaová analyzovala jeho sny a používala při tom neverbálních technik jako kreslení a dalších metod zvyšujících „vědomí tělesných emocí“. Na Wilkomirského naléhala, aby své vzpomínky sepsal. Na osoby, které si pamatují nějakou traumatickou věc nebo nepříjemné tajemství, může taková činnost skutečně působit blahodárně. Často jim totiž umožní spatřit jejich zkušenost v nějakém novém světle a oni ji pak mohou nechat za sebou.¹⁹ U těch, kdo si však snaží vzpomenout na něco, co se nikdy nestalo, je psaní, analyzování snů a kreslení obrázků spolehlivou cestou, jak rychle vyrobiť z pouhých představ realitu. Mnoho psychoterapeutů přitom zakládá svou práci právě na těchto metodách.

Elizabeth Loftusová, přední badatelka na poli výzkumu paměti, nazývá tento proces „inflací představivosti“, protože čím více si člověk něco představuje, tím pravděpodobnější je, že to nafoukne do čehosi, co bude od té chvíle považovat za skutečnou vzpomínku, k níž ještě začne postupně přidávat další vymyšlené detaily.²⁰ (Vědci dokonce za pomoci magnetické rezonance vystopovali, která část mozku se podílí na inflaci představivosti, a ukázali, jak pracuje na neurální úrovni.)²¹ Giuliana Mazzoniová a její kolegové například vyzvali účastníky svého experimentu, aby jim řekli nějaký sen, a pak jim poskytli jeho (nepravdivou) „adresnou“ analýzu. Polovině z nich řekli, že z tohoto jejich snu vyplývá, že je někdo před třetím rokem jejich věku šikanoval, nebo že se v tomto raném dětství ztratili či prožili nějakou jinou, ale podobně traumatizující událost. Ve srovnání s druhou, kontrolní polovinou, která nedostala žádné takové vysvětlení svých snů, měli tito účastníci experimentu mnohem větší tendenci uvěřit, že k takové události skutečně došlo. Přibližně polovina z nich se pak dokonce začala s velkou přesností rozpomínat, že takovou zkušenost skutečně prošla. Při jiném pokusu byli lidé požádáni, aby si

vzpomněli, v kterém roce jim jejich školní sestra odebírala z malíčku kožní vzorek pro potřeby celonárodního zdravotního testu. (Žádný takový test se nikdy nekonal.) Pouhé představování si takového nepravděpodobného scénáře stačilo, aby účastníci experimentu byli stále přesvědčenější, že takovouto proceduru absolvovali. A čím přesvědčenějšími se stávali, tím více senzoričtých detailů dodávali ke svým falešným vzpomínkám (například „hrozně to tam páchlo“).²² Výzkumníci vyvolali inflaci představivosti i nepřímou cestou, když požádali lidi, aby vysvětlili, jak by *mohlo* dojít k nějaké nepravděpodobné události. Kognitivní psychologka Maryanne Garryová zjistila, že vykládají-li lidé člověku, jak by mohlo dojít k nějaké události, začne jim připadat reálná. Zvláště náchylné k takové sugesci jsou děti.²³

Psaní mění prchavou myšlenku v historický fakt a Wilkomirski si sepsáním svých „vzpomínek“ potvrdil jejich „pravdivost“. „Má nemoc mi ukázala, že nastal čas, abych to všechno kvůli sobě napsal,“ řekl Wilkomirski, „a abych vytáhl ven z paměti na světlo každou stopu.“²⁴ Odmítl tvrzení historiků v Majdanku, že jeho vzpomínky jsou nesmyslné, a stejně tak neuvěřil vědcům, kteří mu řekli, že paměť nepracuje tím způsobem, jakým si on představuje.

V době, kdy se *Fragments* tiskly, obdržel nakladatel dopis od jistého muže, který tvrdil, že si Wilkomirski svůj příběh vymyslel. To v něm vyvolalo velké obavy a kontaktoval proto Wilkomirského, aby od něj získal potvrzení, že se jedná o autentické zážitky. Elicur Bernstein a Monika Mattaová poslali nakladateli svá dobrozdání. „Když jsem četl Brunův rukopis, neměl jsem nikdy žádné pochyby o jeho takzvané ‚autenticitě‘; napsal mu Bernstein. „Dovoluji si prohlásit, že podle mého názoru pouze člověk, který prožil takové věci, o nich dokáže psát takovýmto způsobem.“ Monika Mattaová, která zatančila svůj vlastní ospravedlňující taneček, neměla podobně jako Bernstein žádné pochybnosti o původnosti Wilkomirského memoárů nebo jeho identitě. Napsala, že Wilkomirski je talentovaný čestný muž, jemuž „mimořádně přesně funguje paměť“ a na němž se hluboce podepsaly jeho zkušenosti z dětství. Vyjádřila dále ve svém dopise naději, že všechny „absurdní pochyby budou rozptýleny“,

protože publikace knihy je velice důležitá pro Wilkomirského duševní zdraví. Sdělila, že si nepřeje, aby ho osud takto věrolomně zradil a *demonstroval mu tím opět, že je „nula“*.²⁵ Nakladatel, přesvědčen dobrozdániami a ujišťováním těchto expertů, vydal Wilkomirského knihu podle původního plánu. Z „nuly“ se konečně stal „někdo“.

Osmého srpna 1983 jel Michael Shermer v Nebrasce na kole po venkově a tehdy ho unesli mimozemšťané. Najednou přistála velká kosmická loď a donutila Shermera zajet ke kraji silnice. Mimozemšťané z ní vystoupili a devadesát minut ho drželi ve svém zajetí. Když vše skončilo, Shermer absolutně nevěděl, co se s ním po tu dobu dělo. Jeho zkušenost není neobvyklá. Miliony Američanů věří, že se tím či oným způsobem dostali do kontaktu s ufony nebo mimozemšťany. Některým se to stane, když řídí a jedou dlouho monotónní, nudnou krajinou, jejíž scénérie se skoro nemění. Obvykle k tomu dochází při noční jízdě. Řidič má najednou „zatmění“, ztrácí pojem o čase a vzdálenosti a pak si láme hlavu, co se dělo během minut nebo dokonce hodin, kdy byl mimo sebe. Někteří lidé, mezi nimi například profesionální piloti, vidí na nebi záhadná světla, pro která nemají žádné vysvětlení. U většiny z nich k těmto dojmům dochází ve stavu, kdy mají zamlženou mysl, protože sice neupadli do spánku, ale také nejsou už zcela vzhůru. V okamžiku, kdy se náhle proberou, vidí u své postele přízraky, mimozemšťany, stíny nebo duchy. Často mají pocit, že jsou paralyzováni, protože se nedokáží pohnout.

Ten cyklista, řidič nebo spáček stojí na vrcholu pyramidy a rozhoduje se: Něco záhadného a znepokojivého se stalo, ale co to bylo? Člověk dokáže žít s vědomím, že se probudil ve špatné náladě, aniž ví proč. Nedokáže se však srovnat s tím, že se probudí a zjistí, že mu v jeho posteli sedí skřítek. Pokud se to stane vědci nebo někomu s myšlením skeptika, popotá se trochu a doví se, že vysvětlení takové děsivé věci je uklidňující. Ve stádiu nejhlubšího spánku, při němž nejčastěji dochází ke snění, dojde v určité části mozku k vypnutí schopnosti hýbat tělem, abychom sebou nemlátili v posteli, když se nám právě ve snu zdá, že lovíme tygra. Pokud se člověk

probudí z tohoto stádia dříve než jeho tělo, je skutečně na okamžik paralyzován. Jestliže navíc mozek stále generuje snové obrazy, bude dotýčný po několik sekund snít s otevřenými očima. To je také důvod, proč ty postavy na posteli jsou snové, přízračné – člověk *opravdu* sní, ale už se současně dívá kolem sebe. Spánková paralýza, poznamenává Richard J. McNally, psycholog, který se na Harvardově univerzitě zabývá výzkumem paměti a traumatu, není „o nic patologičtější než škytavka“. Podle něj je zcela běžná, „zvláště pak u lidí, jejichž spánkový režim je narušen časovým posunem, prací na směny nebo únavou“. Zhruba třicet procent populace má zkušenost se spánkovou paralýzou, ale jen asi pět procent mělo při takovémto probuzení i halucinace. Téměř každý, kdo zažil na vlastní kůži spánkovou paralýzu a současně s ní i sny pokračující ještě po probuzení, uvádí, že tato kombinace vyvolá v člověku děs.²⁶ Dovolíme si prohlásit, že to je mimozemský pocit.

Michael Shermer, založením i povoláním skeptik (Shermer je šéfredaktorem časopisu *Sceptic*. Pozn. překl.), téměř okamžitě pochopil, co se mu stalo: „Můj únos“ způsobil krajní nedostatek spánku a fyzické vyčerpání,“ napsal později.²⁷ „Právě jsem jel na kole bez přerušení 83 hodin a měl jsem za sebou po počátečních dnech 1 259 mil z nonstop transkontinentálního závodu *Race Across America*, jehož trať je dlouhá 3 100 mil. Napůl ve spánku jsem si to sněroval po silnici, když najednou můj podpůrný karavan zablikal dálkovými světly, zajel vedle mě a moje posádka mne přiměla, abych si dal pauzu a šel na chvíli spát. V tom okamžiku mi do mého snění s otevřenými očima pronikla zapadlá vzpomínka na televizní seriál ze 60. let, který se jmenoval *The Invaders* (Kosmičtí nájezdníci)... Členové mého podpůrného týmu se náhle proměnili v mimozemšťany.“

Lidé jako Shermer reagují na takovouto zkušenost z jiného světa fakticky prohlášením: „No ne, to je ale zvláštní a děsivý sen při vědomí! Není mozek fascinující věc?“ Will Andrews a více než tři miliony dalších Američanů, kteří věří, že se nějakým způsobem dostali do styku s mimozemšťany, sestupují z pyramidy na jinou stranu. Klinická psychologka Susan Clancyová, do jejíž ordinace chodí stovky lidí věřících, že byli

uneseni mimozemšťany, zjistila, že proces propadání tomuto přesvědčení postupně a vytrvale sílí v závislosti na tom, jak se možnost únosu mimozemšťany jeví dané osobě stále uvěřitelnější. „Všichni pacienti, které jsem vyšetřovala,“ píše Clancyová, „sledovali stejnou trajektorii: když začali mít podezření, že je unesli mimozemšťani, už pro ně nebyla cesta zpátky... Jakmile bylo sémě té víry zaseto, jakmile začali mít jen stín podezření, že se jim tato věc stala, už jen hledali důkazy, které by to potvrdily. A jakmile se do toho hledání pustili, téměř vždycky propadli přesvědčení, že takový důkaz také našli.“²⁸

Spoušťecím mechanismem je ona děsivá zkušenost. „Jednou jsem se probudil uprostřed noci a nemohl jsem se pohnout,“ řekl jí jeden z pacientů. „Zmocnila se mě hrůza a měl jsem dojem, že do mého domu někdo vnikl. Chtěl jsem vykřiknout, ale nedokázal jsem ze sebe vydat žádný zvuk. Trvalo to jen okamžik, ale vyděsilo mě to tak, že jsem se už neodvážil znovu jít spát.“ Člověk přirozeně chce pochopit, co se stalo, a hledá proto nějaké vysvětlení, které může posloužit jako zdůvodnění i pro jeho jiné pokračující problémy. „Od té doby mám pořád depresi,“ řekl jeden z těchto pacientů v pracovně Clancyové. „Něco je se mnou v nepořádku, a hodně, a já chci vědět, co to je.“ Další uváděli v souvislosti se svými problémy sexuální dysfunkci, potíže s nadváhou a také zvláštní pocity nebo symptomy, které je mátyly nebo v nich vyvolávaly obavy: „Když jsem se probudil, kladl jsem si otázku, jak je možné, že moje pyžamo leží na podlaze“; „Pořád mi teď teče krev z nosu, to se mi dřív nikdy nestávalo“; „Nechápal jsem, kde se mi najednou vzaly na zádech ty modřiny ve tvaru mince.“²⁹

Proč si tito lidé vybírají jako vysvětlení svých obav a symptomů únosu mimozemšťany? Proč nezvažují racionálnější zdůvodnění, například „v noci mi bylo horko, a tak jsem si svlékl pyžamo“ nebo „roste mi břich – potřebuji víc cvičit“ či „možná přišel čas na antidepresivum nebo manželskou poradnu“? Clancyová si kladla otázku, proč vzhledem ke všem dostupným vysvětlením nespavosti, depresí, sexuální dysfunkce a běžných fyzických symptomů by si někdo měl vybrat to nejnejpříjemnější – únos mimozemšťany? Jak mohou lidé tvrdit, že si pamatují události, které

by většina z nás považovala za nemožné, pokud by se opravdu nestaly? Odpověď spočívá částečně v americké kultuře a částečně v potřebách a osobnostech „těch, kdo to zakusili“, jak o sobě často mluví lidé, kteří věří, že byli uneseni mimozemšťany.

Tito lidé začnou věřit, že únos mimozemšťany je racionálním vysvětlením jejich symptomů, protože se dovídají a čtou o takových věcech a osoby s podobným přesvědčením jim svými veřejnými vyjádřeními tento názor potvrzují. Když je nějaká věc opakována dostatečně často, začne působit tak přirozeně, že počáteční skepse nějakého jedince ustupuje, i když se jedná třeba o tak nepravděpodobnou záležitost jako vnutit lidem představu, že v dětství byli svědky, jak se někoho zmocnil démon.³⁰ Americká populární kultura je samozřejmě plná příběhů o mimozemšťanech unášených lidí. Tento námět se objevuje všude, v knihách, filmech, televizi, rozebírá se v různých talk show. A opačně tento typ příběhu vyhovuje potřebám lidí, kteří věří, že byli mimozemšťany uneseni. Clancyová zjistila, že většina těchto jedinců vyrostla v prostředí s tradiční náboženskou vírou, ale tu odvrhla a nahradila ji zdůrazňováním důležitosti ezoterického procesu přijímání poselství a inspirací od neviditelných bytostí nebo duchů a metod alternativní medicíny, což jsou názory typické pro stoupence hnutí New Age. Tito lidé podléhají fantazii a dojmům snadněji než ostatní a obtížněji rozlišují mezi svými skutečnými zážitky a myšlenkami a tím, co četli nebo viděli v televizi. (Shermer naproti tomu poznal, že jeho mimozemšťané pocházejí z jednoho televizního seriálu z 60. let.) Možná nejdůležitější ale je, že únos mimozemšťany odpovídá jakožto vysvětlení emocionální intenzitě a dramatické důležitosti děsivých snů, které mohou mít lidé při probouzení. Těm, kteří je zakusili, se pak takové vysvětlení zdá, jak říká Clancyová, mnohem přirozenější a reálnější než stará a otřepaná „spánková paralýza“.

„Heuréka!“, zvolá takový člověk bez sebe radostí, když vidí, jak únos mimozemšťany dokonale vysvětluje jeho symptomy. Wilkomirski stejně dokonalé vysvětlení pro své problémy našel zase v představě, že přežil holokaust. Příběh o únosu mimozemšťany pomáhá lidem, kteří věří, že se jim něco takového stalo, vysvětlit jejich psychickou tíseň a také

se vyhnout odpovědnosti za své chyby, stesky a problémy. „Nikdo se mě nesměl dotknout,“ řekla Clancyové jedna pacientka, „dokonce ani můj manžel, který je laskavý a zdvořilý. Zkuste si představit, že je vám pětactyřicet a přitom nevíte, co je dobrý sex! Teď už chápu, že to má vztah k tomu, co mi udělaly ty bytosti. Od svého mládí jsem pro ně byla sexuální experiment.“ Každý z těchto pacientů Clancyové řekl, že ho tato zkušenost změnila, že se stal lepším člověkem, že se mu zlepšil život a především, že teď našel životní smysl. Will Andrews prohlásil: „Právě jsem to už chtěl všechno zabalit. Nevěděl jsem, kde je chyba, ale bylo mi jasné, že mi něco schází. Dneska je všechno jinak. Cítím se výborně. Vím, že tam venku něco je – něco mnohem velkolepějšího, mnohem důležitějšího, než jsme my – a ty bytosti se z nějakého důvodu rozhodly, že o sobě dají vědět právě mně. Jsem s nimi ve spojení... Ony se učí od nás a my od nich a v důsledku toho vzniká nový svět. Já se na něm navíc budu podílet, ať už přímo nebo prostřednictvím těch dvojčat.“ Willova žena (ta na naší planetě) nám poskytla další motiv, proč si Will stvořil neviditelné mimozemské potomstvo, když se plačtivě zeptala Clancyové: „Bylo by všechno jinak, kdybychom mohli mít děti?“³¹

V konečném stádiu, kdy takový člověk přijme teorii, že za jeho problémy stojí únos mimozemšťany, a znovu si zpřítomní své vzpomínky, začne vyhledávat lidi jako on a čte pouze věci, které potvrzují vysvětlení, jež přijal. Důsledně odmítá všechny důkazy, které by u něj mohly vyvolat disonanci, i všechny ostatní cesty, jež by mu umožnily pochopit, co se mu přihodilo. Jeden pacient Clancyové řekl: „Přísahám Bohu, že jestli na mě někdo ještě jednou přijde s tou spánkovou paralýzou, začnu zvracet. Tu noc v pokoji něco bylo! Rotoval jsem... Nespal jsem. Drželo mě to.“³² Všichni pacienti Clancyové znali toto vědecké vysvětlení a všichni je také zuřivě odmítali. Před několika lety proběhla v Bostonu diskuse mezi již zmíněným psychologem Richardem McNallym a psychiatrem Johnem Mackem, který akceptoval názor, že tito lidé únosy mimozemšťany skutečně zažili.³³ Mack sebou jednu takovou osobu přivedl. Ta žena naslouchala debatě mezi oběma muži včetně McNallyho výkladu o tom, jak lidé, kteří věří, že byli uneseni, mají sklon k fantazírování a začnou

chybně interpretovat běžnou zkušenost ze spánku jako setkání s mimozemšťany. Během následující diskuse řekla McNallymu: „Copak to nechápete? Nevěřila bych, že mě unesli mimozemšťané, kdyby mi někdo dokázal poskytnout jediné trochu racionální alternativní vysvětlení.“ McNally jí odpověděl: „To jsme právě udělali.“

Lidé, kteří věří, že zažili únos mimozemšťany, projdou procesem, na jehož konci začnou upřímně věřit v pravdivost svých falešných vzpomínek, a od toho okamžiku už nejsou schopni rozlišit je od svých skutečných zážitků. Při své cestě z vrcholku pyramidy skončí na její zcela opačné straně než skeptici jako Michael Shermer. Když jsou přivedeni do laboratoře a vyzváni, aby popsali svůj traumatický únos mimozemšťany, je fyziologická reakce jejich těla (puls a krevní tlak) stejně prudká jako u pacientů, kteří trpí posttraumatickým stresem.³⁴ Začali zkrátka plně věřit svým vlastním výmyslům.

Falešné vzpomínky nám dovolují odpustit si a ospravedlnit své chyby. Někdy za to však draze platíme neschopností převzít odpovědnost za vlastní život. Uznání, že paměť může být pokřivená, schopnost uvědomit si, že i vzpomínky, považované za zcela pravdivé, mohou být mylné, by nás mohla povzbudit k tomu, abychom se na ně méně vážali, abychom se vzdali přesvědčení, že si všechno přesně pamatujeme. Pak bychom také nemuseli podléhat lákavému impulsu využívat minulosti k ospravedlňování svých současných problémů. Jestliže je třeba, abychom si dávali pozor, co si přát, protože by se to mohlo naplnit, musíme také dobře zvážit, které vzpomínky zvolíme, abychom ospravedlnili náš život, protože potom budeme nuceni podle nich žít.

Mnoho lidí si přeje roli oběti. Nikdo ve skutečnosti nebyl unesen mimozemšťany (i když ti, kdo tomu věří, by se s námi kvůli tomu zuřivě hádali), miliony ale zažily v dětském věku kruté zacházení: zanedbávání, sexuální zneužívání, alkoholismus rodičů, násilí, osiřené, hrůzy války. Mnozí lidé vyšli se svými životními příběhy na veřejnost a vylíčili, jak se s těmito zkušenostmi vyrovnali, co jim pomohlo přežít, čemu se naučili